

SVs ekstreme kontakter

When liberty comes with hands dabbled in blood it is hard to shake hands with her.
- Oscar Wilde

“Sannheten eksisterer ikke!” erklærte graffittier ved Sorbonne under studentopptøyene i 1968. Den britiske journalisten John Ardagh studerte etterkrigstidens europeiske venstreside i flere tiår og oppsummerte et gjennomgående trekk ved de poststalinistiske marxistene: De viste større respekt for ideer enn for fakta, noe han kalte “autensitetsforakt”.¹ En viktig årsak til dette var venstresidens fornemmelse av at kommunismen allerede var en tapt illusjon: Kommunismen spilte fallitt og demokratiene vant frem. Det var få, om noen, regimer å falle tilbake på som eksempler på at ideologien kunne fullbyrdes. I så fall gjensto bare kritikken. Og følelsene.

Hensikten bak mye av de venstreintellektuelles produksjon var å avsløre “tanketåken” de mente folk flest var offer for. Vanlige mennesker maktet ikke å orientere seg i verden fordi kapitalismen fremmedgjorde dem, distanserte dem fra makten og manipulerte med materielle goder. Resultat var at vanlige arbeidsfolk var ute av stand til å trenge gjennom den “falske bevisstheten” og nærme seg den virkelighet, eller basis, som var en forutsetning for å forstå sitt eget beste: klassemotsetningene og behovet for en sosialistisk omkalfatring.

Herfra og ut ble den europeiske arbeiderklassen ofte henvist til skammekroken. De hadde solgt sin sjel til djevelen og ville heller ha ny bil og nytt kjøleskap enn revolusjon. I en interessant parallell til hvordan opplysningsfilosofene og romantikerne på 17- og 1800-tallet hadde projisert myter om det naive mennesket inn i forestillinger om edle villmenn, projiserte i andre halvdel av 1900-tallet venstreradikale forestillinger om *proletariatet* over på frigjøringsbevegelser og konflikter i den tredje verden. I tillegg ble antikapitalisme og antiamerikanisme katalysatorer for helt urealistiske og temmelig livsfjerne oppfatninger om tilstanden i de kommunistiske landene. Bare et fåtall av Europas venstresosialister hadde en virkelig intellektuell begrunnelse for sine svermerier. De mest skolerte leste Franz Fanon, Jean-Paul Sartre og Régis Debray.² Budskapet var “rettferdig vold”, forstått som antiimperialistisk vold, og maksimen var at de fattige alltid har rett. For demonstrantene i gatene og studentene på campusene var mye basert på følelser. Det som følte rett, var rett.

SV OG ØST-EUROPA

I 1955 mottok den radikale presten og pasifisten Ragnar Forbech Stalins fredspris. Til tross for store protester, fra både kirkelig, borgerlig og sosialdemokratisk hold valgte han å reise til Moskva for å hedres. De 180 000 kronene han mottok, var mye penger den gang. Noe av pengene brukte han på å ansette den unge teologistudenten Berge Furre som sekretær i Kristent Fredslag. Furre hadde standhaftig forsvart Forbechs pris i det venstreradiale tidsskriftet *Orientering*. Her ble kritikere av Forbech omtalt som “intolerante” og “ofre for mange års propagandapress og ensretting”.³ Forbech og Furre reiste sammen i Øst-Europa som fredsarbeidere.

I Teologisk Studentutvalg ved Universitetet i Oslo var Øst-Europa tema høsten 1956 og våren 57. Selv om de fleste i Orienterings-kretsen var motstandere av den sovjetiske invasjonen i Ungarn, var det allerede etter få måneder en utbredt holdning at de vennskaplige forbindelsene til Sovjet snarest måtte normaliseres. Særlig fordi ungarske flyktninger ble omfavnet av høyresiden, noe de venstreradikale skulle ha seg frabedt.

Stridstemaet var om Teologisk fakultet skulle ta imot sovjetiske utvekslingsstudenter eller ungarske flyktningsstudenter. Berge Furre argumenterte for de førstnevnte. Motparten, inkludert de senere biskopene Sigurd Osberg og Ola Steinholt, vant frem med støtte til de ungarske flyktingene.

I 1959 skulle slaget i studentpolitikken stå om et besøk i DDR. Sosialistisk Studentlag (Sos.Stud.) hadde vært på offisiell studietur hos det østtyske kommunistpartiets ungdomsorganisasjon, Freie Deutsche Jugend (FDJ) i fjorten dager. Her deltok blant annet Berge Furre, Dag Seierstad, Georg Johannesen, Kjell Gjøstein Resi og de purunge AUF-erne Bjørn Quiller og Stein Hovding.⁴ Sos.Stud. var et underbruk av Arbeiderpartiet og AUF, og reisen var langt fra populær i de kretsene. Et av hovedmålene for delegasjonsreisen var å drøfte ulike former for samarbeid mellom FDJ og sosialdemokrater. Furre var den gang leder for Sos.Stud.s avdeling i Oslo, og i Berlin holdt han takketalen under det avsluttende møtet med FDJs sentralråd.⁵

Etter en lang rekke politiske stridigheter knyttet til konflikt mellom orienteringskresten og sosialdemokratene, særlig under det legendariske påskeopprøret, fikk ledelsen i Ap nok. Turen til DDR fikk konsekvenser. Furre og hans medreisende og i praksis hele Sos.Stud. ble suspendert og senere ekskludert fra AUF. Flertallet marsjerte ut av laget i solidaritet med de ekskluderte, og sammen stiftet de en ny studentforening, Sosialistisk Studentforbund.⁶ Slik ble kimen til et nytt Sosialistisk Folkeparti etablert: Spørsmålet om hvilke relasjoner venstresiden skulle ha til de sosialistiske partistatene, og da særlig DDR, ble et springende punkt.

Furre frekventerte de østeuropeiske vasallstatene med jevne mellomrom. I tillegg pleiet han uklok omgang med russiske KGB-folk, blant annet KGB-offiseren Stanislav Tsjebotok, så sent som på åttitallet. Enkelt personer i kretsen rundt *Orientering*, med Knut Løfsnes (senere leder av SF) i spissen, samarbeidet med en rekke dårlig kamouflerte Moskva-baserte solidaritets- og fredsorganisasjoner. Særlig kjent er det såkalte Verdensfredsrådet (WPC), en "anti-imperialistisk fredsbevegelse", med underbruket Den norske Fredskomiteen. Løfsnes vakte oppsikt da han i 1962 holdt en tale fra verdenskongressen i Moskva hvor han hyllet Nikita Khrusjtsjovs utenrikspolitikk.⁷ Løfsnes var en tid også korrespondent for østtysk radio.⁸

Det Moskva-baserte "Internasjonale fagforeningsfond for støtte til venstreorienterte arbeiderorganisasjoner ved Det rumenske fagforeningsrådet", en dekkorganisasjon for KGB, delte helt frem til begynnelsen av nittitallet ut millionbeløp til både NKP og miljøet rundt vennskapssambandene. Dette ble organisert via Venns-kapsforeningen Norge-DDRs sekretær i Norge, NKP-eren Georg Rosef.⁹ Venns-kapsforeningen i Norge var en viktig kontaktplattform for DDR-staten. Arkivene viser at Stasi hadde folk i foreningens norske ledelse. Den østtyske søsterorganisasjonen var også besatt med Stasi-agenter i nøkkelroller. Rosef og Venns-kapsforeningen arrangerte "studieturer" til DDR, finansiert av det østtyske *Liga für Volksfreundschaft*, med tilstrømming fra norske venstre-orienterte som lot seg sjarmere av østeuropeisk og sovjetisk diplomati og propagandistiske fredsbudskap. Nordmenn reiste på slike turer helt frem til murens fall.

Østtyske og sovjetiske propagandaplakater var gjerne preget av fredsduer, brukne geværer og antifascistiske slagord. Offisiell østtysk politikk var da også at Berlinmuren var bygget som et vern mot fascismen i vest, en *antifaschistischer Schutzwall*, og ikke det den faktisk var: et festningsverk Walter Ulbricht reiste for å stenge innbyggerne inne. Men Berge Furre snakket om "Sovjets grensefestninger" og adopterte deler av den kommunistiske mytologien: De østeuropeiske diktaturene var kommet til av historisk nødvendighet, som et vern mot vestlig aggresjon mot Sovjet. En analyse fri for kritisk refleksjon.¹⁰ Knut Løfsnes, det nystiftede Sosialistisk Folkepartis første formann, skrev i 1962 at det var mange årsaker til flukten fra øst til vest, men å påstå at flyktingene var politiske i "den forstand vi mener", var galt. Han kalte dem "levestandard-flyktinger".¹¹ Bjørn Johannessen og Kjell G. Rosland skrev på Pax Forlag ambivalent om flyktinger som ble skutt ved Berlinmuren: Selv om man ikke kunne akseptere denne typen "rov-mord", måtte man også forstå "grunnene til at muren ble bygd".¹² SF og SVs DDR-flørt, som slett ikke var uten tvisyn, hadde sin årsak i at DDR var det østeuropeiske landet som var kommet lengst i forhold til utopien. De leverte varene i henhold til den kooperative fellesskapstanken. Her ble det bygget boliger, og folk levde beskyttede, men stabile liv så lenge de innordnet seg. DDR markedsførte seg som en teknologisk og industriell superstat, og var ekstremt godt organisert på propaganda og overvåkingsfronten.

Det var et helt særegent historisk skjema SV satte opp overfor Sovjetunionen og Øst-Europa. Det var en kjent sak allerede kort tid etter krigen at Stalin okkuperte de østeuropeiske landene og på den måten garanterte for kommunistisk maktovertagelse. Alle partier og frie fagforeninger ble forbudt. Slik så ikke SV på historien. SV vedtok så sent som i 1977 et tillegg til prinsippprogrammet, hvor det ble slått fast hvordan nedkjempingen av fascismen i store deler av Europa førte til at "arbeiderbevegelsen overtok makten i en rekke land i øst og sentral-Europa [Romania, Bulgaria, Polen, Jugoslavia, Tsjekkoslovakia og Øst-Tyskland]".¹³

I 1971, som del av en SF-delegasjon, hadde Berge Furre oppdaget et nytt sosialismens fyrtårn i Europa, denne gang Romania. Senere deltok Furre, sammen med Astrid Dahl i SVs internasjonale utvalg, som æresgjester på det rumenske kommunistpartiets 12. kongress i 1979. Furre lot seg begeistre av Nicolae Ceaușescu åpenhet. Kongressen praktiserte enhet–kritikk–enhet på en forbilledelig måte, mente han: "fingrane vart ikkje lagt imellom når det gjaldt å peika på svikt og manglar – slik at folk flest kunne kjenna att sin kvardag."¹⁴

Den 12. partikongressen er smått legendarisk fordi den 84 år gamle partiveteranen Constantin Pîrvulescu talte Ceaușescu midt imot. Ceaușescu anklaget deretter Pîrvulescu for å være håndlanger for det tidligere sovjetstøttede regimet. Furre lot seg ikke affisere av den fiendtlige tonen: "Om det hadde vore agitatorar som organiserte applaus før, trongs det iallfall ikkje no: Dei om lag fem tusen menneske i salen reiste seg til ein spontan, stormande, tordnande demonstrasjon mot ei vond fortid, mot mørke krefter i det rumenske samfunnet og mot framande krefter [Sovjet] som driv sitt spel på Balkan." Dette var ifølge Furre "symbolet på brotet med fortida [...] fram mot meir demokrati".¹⁵ Pîrvulescu fikk tale, og kongressens 5000 lydige deltagere viste ham ryggen gjennom sin udelte hengivenhet til Ceaușescu. Applausen varte i syv minutter, og det er åpenbart at seansen var strengt koreografert.

Ceaușescu kom til makten i 1965. Furre besøkte Romania flere ganger, sist i 1979. Allerede på sekstitallet skulle det ha demret for historikeren Furre at det var noe som ikke stemte i Romania. Men da hadde SF alt etablert nære forbindelser med Ceaușescu.

POTEMKIN-KULISSER

I 1967 ledet Finn Gustavsen og Knut Løfsnes en delegasjon til Romania, og det ble rapportert hjem til *Orientering* om det rumenske annerledeslandet. Delegasjonsmedlem Kjell Gjøstein Resi skrev i reisebrevet "Romania er annerledes" om de imponerende hypermoderne stålverkene i Galati, om "usedvanlig vakre og moderne boligstrøk med kombinerte shopping- og kultursentra (våre byplanleggere og arkitekter har mye å lære i Romania), helautomatisk fjøsstell som man i sin vildeste ikke ville ha trodd eksisterte". Videre fant de studerende "velstelte hus, hverdagsliv langs landeveier og bygater, butikker, kafeer". Viktigst var det kanskje at delegasjonen fikk det de mente var troverdig informasjon om forholdene i landet. Samtaler med industriledere, partifolk og med "selve toppsjefen" Ceaușescu ga "anledning til kontroll og utfylling av informasjon vi hadde fått gjennom vestlige publikasjoner". Diktaturet sto ikke på dagsordenen.¹⁶

For erfarne politikere som Gustavsen og Løfsnes, og ikke minst for en historiker av Fures rang, manglet det ikke på varsler om hva som ville møte dem i Romania: Ceaușescu hadde allerede i 1966 utropt seg selv til *conducator* (fører) og *Geniul din Carpai* (Karpatenes geni). Samme år forbød han abort, for at kvinner skulle utføre sin plikt som rugekasse for industrialiseringen av Romania. Politikken var ikke helt ulik Heinrich Himmlers *Lebensborn*-program fra 1935. Forbudet førte til at titusener av kvinner tok illegale aborter, med de medisinske komplikasjoner det innebar. Kvinner som fødte mer enn ti barn, ble utropt til "heltemødre". For å konsolidere sin nye kommunistiske førerstat reiste Ceaușescu på pilegrimsreiser til andre kommunistdiktaturer. Han var voldsomt begeistret for den kinesiske kulturrevolusjonen. Et særlig nært vennskap knyttet han til Kim Il Sung i Nord-Korea. Ceaușescu var ansvarlig for flere utrenskningsbølger. Det finnes ingen sikre tall på hvor mange som ble myrdet under hans regjeringstid, men 5000 ble drept under revolusjonen som felte ham.

Alt dette kunne selvsagt ikke Furre vite. Samtidig var personkult, sensur og sterkt nærvær av kontrollmakt umulig å overse for en reisende til det totalitære Romania. Det ligger imidlertid i det politiske pilegrimeriets natur at man filtrerer inntrykk gjennom ideologiske fordommer. Vi må huske at undertrykkelsen i landet stort

---

---

sett ble omtalt i den forhatte "borgerpressa" og gjennom rumenske dissenteres vitnesbyrd, og slike stolte ikke Furre på. I stedet oppsummerte han sine inntrykk i *Ny Tid*. Der sa han seg enig i at Romania var en ettpartistat, men dette hadde "sin historiske bakgrunn i ei barskare fortid enn vår [...] som ikkje gjer rom for dei ideal vi kunne tenkje oss å trekka opp". Han mente kritikken som var kommet fra andre i bevegelsen mot partireisene til Romania, var basert på falske beskrivelser: "Romanias utvikling går i rett lei på vesentlige område: Folkets deltaking i styring og økonomi blir meir relle. Det blir meir rom for kritikk. Samfunnet blir opnare." Den rumenske landsbygda var, sammenlignet med Hellas', "mest som ein velferdsstat". (Det er selvsagt fristende å spørre om dette sier mest om Furre syn på Romania eller på hva en velferdsstat burde være.) Furre forteller vidare at han hadde en to timer lang samtale med Ceaușescu:

[...] ei positiv og triveleg overrasking [...] Samtalen føregjekk på balkongen i hans sommarbustad – nærast under fire augo og svært så uformell og interessant [...] om ei rekke internasjonale spørsmål.¹⁷

Det var Romanias "sjølvstendige utanrikspolitiske kurs", at han han talte Moskva midt imot, som hadde ført til at mange la sin elsk på Nicolae Ceaușescu. Kanskje var det motiverende også for Furre og SV, men ikke mer enn at de også valgte å pleie forbindelser med regimet i DDR, kanskje Kremles mest *trofaste* vasallstat.

Det må ha vært en forvirrende tid for partiet. De hadde tatt klar avstand fra Sovjetunionens innmarsj i Tsjekkoslovakia og hadde knyttet kontakter med sosialistiske dissenter i flere østeuropeiske land. Linja var å fremelske en tredje vei, sosialisme med et menneskelig ansikt. Derfor fremstår støtten til Ceaușescu som paradoks. Det rumenske regimet var riktignok selvtendig i forholdet til Kreml, men var både som nasjon og diktatur, politisk som økonomisk, av en langt verre beskaffenhet enn Tsjekkoslovakia.

I *Dagbladet* i 2007 forsvarte Furre seg med at de var en smule naive. De trodde nemlig at Ceaușescu var en ny Tito.¹⁸ Så kan man sakens spørre seg om hva som var så beundringsverdig ved Titos regime? I Jugoslavia var ikke forholdene for annerledes tenkende særlig bedre enn i øvrige kommunistregimer. At Tito førte en uavhengig politikk mot Sovjet, var ikke nødvendigvis et kvalitetstegn for andre deler av politikken han førte. Skinnrettssaker og summariske henrettelser av politiske motstandere forekom ikke sjeldnere der enn i Romania. Titos håndlangere myrdet 200 000 folkefiender i jugoslaviske konsentrasjonsleire, blant annet i den beryktede leiren Goli Otok.¹⁹

Sosialistisk Opplysningforbund (SO) arrangerte også reiser til Romania. "Kombinasjonen Syden-ferie/politikk har dekket et savn," mente de. Også SO konkluderte med at Romania var på full fart fremover som sosialistisk mønsterstat: "Av Romanias 20 millioner innbyggere var for noen få år siden 80 % sysselsatt i jordbruket. I dag er tallet 45 % og målet er å komme enda lavere".²⁰ Tro kan flytte fjell, altså. Alt dette hadde de lært. Daglig leder i SO, Jon Pelle Kjellstrøm, kunne fortelle at turen neste år ville gå til Sovjet og Kina. I *Orientering* kan vi lese mer om rumenere. I 1975 var en delegasjon fra Romanias Kommunistiske Parti på besøk i Oslo, på invitasjon fra SF: "Besøket var en gjenvissitt etter de kontakter som SF i en årrekke har hatt med kommunistpartiet i Romania [...] De forsto fullt ut betydningen av å styrke den nasjonale sjølråderetten og skape et samlet sosialistisk alternativ i form av ett parti."²¹

I *Ny Tid* nr. 32 1980 kommer Furre med uttalelser som tyder på at han var tilhenger av det tsjekkoslaviske diktaturet i en eller annen form. Det kommunistiske statskuppet i 1948, altså ettpartistatens tilblivelse, ble av Furre fremstilt som arbeiderbevegelsens svar på *reaksjonen*, som et legitimt forsvar mot borgerlig sabotasje: "Etter krigen kunne ein temmeleg samla arbeiderklasse slå inn på ein revolusjonær veg – og setja borgarlege politikarar på plass med ei brei folkeleg støtte da dei prøvde bryta med den veggen og setja arbeiderklassen utanfor statsstyringa."²²

Dette må kunne sies å være en ganske grov fortegnning av de faktiske forholdene i Tsjekkoslovakia: Et demokrati som ble kapret av kommunistpartiet og underlagt Stalins herredømme, hvor arbeidermilitsen banket opp studenter som demonstrerte for sivile rettigheter. I 1950 gjennomførte regimet de verste skinnrettssakene i Øst-Europas historie. 250 000 dommer ble avsagt og 178 henrettelser gjennomført. Særlig kjent er saken

---

---

mot den sosialdemokratiske politiker Milada Horáková, som ble tiltalt og senere hengt for å konspirere mot kommunistregimet. Rettssaken ble kringkastet over radio, og aktoriet benyttet seg av sovjetiske rådgivere med erfaring fra Stalins utrenskinger.

Mysteriet er hvorfor SV ikke dro lærdom av disse forholdene og tok et substansielt oppgjør med prosessen. I stedet knyttet partiet bånd til systemer og partier som var verre eller like ille som det tsjekkoslaviske. Romania, Cuba og Nord-Korea er gode eksempler. SV gjorde visse trekk for å få dette paradokset til å henge på greip: Det ble besluttet å støtte de *progressive* dissenterne i land som Tsjekkoslovakia og DDR. Men målet for disse landene måtte fremdeles være en "demokratisk revolusjonær bevegelse", og ikke en avvikling av den sosialistiske staten. Målet var ikke å åpne for politisk pluralisme i vid forstand, men snarere, slik Ole Kopreitan formulerte det, for en "større toleranse for likeverdige sosialistiske løsninger".²³

DET BRUNE TYSKLAND

De norske venstreradikalerne var på syttitallet preget av forestillingen om en reaksjonær sammensvergelse i Europa. Særlig ga det vesttyske yrkesforbudet mot kommunister i statlige stillinger (*Berufsverbot*) næring til slike ideer. Ny Tid skrev at Tyskland igjen var "på vei mot fascismen". Hele det vesttyske statsapparatet var bygget opp på restene av nazipartiet, og den vesttyske forbundskansleren Konrad Adenauer ble ansett for å være "brun".

Ny Tid kunne melde at det "tyske økonomiske mirakel" etter krigen ble bygget opp av en sterk statsmakt som kunne holde hard disiplin i arbeiderklassen. Fagforeningene ble knust, det "sørget det borgerlige stats- og voldsapparatet for [...] Etterkrigsåra markerte således bare en kontinuitet til nazitid-undertrykkinga av arbeiderklassen".²⁴ En relativt kreativ tolkning av historien må man kunne hevde. I Forbundsrepublikken sto fagbevegelsen meget sterkt, i øst fantes ikke organisasjonsfrihet overhodet.

Disse holdningene holdt seg ganske intakte helt frem til samlingen av Tyskland. "Ny Tid, antagelig som en av de få bortsett fra partiavisen Neues Deutschland", skriver Veiden og Martinsen, "håpet at kommunistpartiet ville klare å reformere seg selv og dermed beholde makten. Alternativet var skremmende."²⁵ I en leder fra 1990 kalt "Etter gleden" mente avisen at jubelen ville bli kort, for "i DDR våkner de ultrakonservative til live".²⁶ Gjenforening ble omtalt som kansler Kohls "våte drøm om et nytt Stor-Tyskland". En leser mente at man nå måtte ta et oppgjør med kommunismeapologetien.²⁷ Han fikk ikke svar.

SV var rådvill etter murens fall. Det var slett ikke åpenbart hva partiet foretrakk: en slags forlengelse av DDR, eller forbundsrepublikken. På landsmøtet i 1991 ble hverken Berlinmurens fall eller Sovjetunionen drøftet med ett ord, iallfall ikke ifølge landsmøteprotokollen. SV valgte kanskje taushet fremfor selvransakelse.

RETTE TIL Å VÆRE REAKSJONÆR?

På syttitallet raste debattene i SV om forholdet til ytringsfrihet i kommunistlandene og hvordan bevegelsen skulle forholde seg til opposisjonelle. Det sosialistiske tidsskriftet *Kontrast* arrangerte i 1978 et folkemøte hvor temaet ble tatt opp. Til stede var 68-er-profeten Rudi Dutschke, som konstaterte: "Kampen for sosialisering og demokratisering i hele Europa må føres på to fronter: Mot borgerskapet i vest og mot parti-byråkratiet i øst. Det er en vanskelig oppgave, men vi må ikke gå av veien for den." Man skulle være på vakt fordi "mange av de opposisjonelle intellektuelle i Sovjet ikke ønsker annet enn et kapitalistisk system", sa den britiske akademikeren Michael Cox.²⁸

Den store debatten dreide seg om hvorvidt sosialister i ytringsfrihetens navn skulle forsvare "retten til å være reaksjonær", og spesielt hvordan man skulle forholde seg til Aleksandr Solzjenitsyn. Det var naturlig nok ulike oppfatninger om dette. Både Dutschke og Cox konkluderte forsiktig og under tvil med at også de reaksjonære måtte ha rett til å ytre seg. Dette førte til rasende reaksjoner fra Ny Tids mer radikale lesere. Nils Henry Johansen fra Sør-Varanger SV skrev under oppropet "Et såkalt kritisk Øst-Europa-Seminar": "Tror virkelig [...] Dutschke og Cox at det er mulig å gjennomføre sosialismen ved hjelp av borgerlige partiretninger? Dette har

---

---

aldri skjedd [...] Jeg har aldri hørt om at rike er villige til å dele med fattige. For å bevare sin rikdom, så tyr mennesker til bl.a. terror og undertrykkelse, altså reaksjonære metoder.”²⁹ Ingen nåde der i gården, altså.

Kommunistiske styresmakter var selvfølgelig ikke overvettets begeistret for kritikk, selv om den kom fra velmenende frender i Norge. Reidar T. Larsen fikk så hatten passet av østtyskerne fordi han hadde våget å snakke om ytringsfrihetens kår i Tsjekkoslovakia. “Nå lar han seg også bruke som redskap for imperialismen i den antikommunistiske kampanjen mot sosialismen i Tsjekkoslovakia,” sto det i partiukeavisa Horizont. Ingolf Håkon Teigene lurte på om dette skapte vansker for “vennskap[e]lige forbindelser mellom DDR og SVs tillitsvalgte”. “Artikkelen legger jo opp til det,” svarte Larsen, heller naivt. “Den er helt fiendtlig overfor meg og SV.”³⁰

DEN KALDE KRIGEN OG KRITIKKEN AV SOSIALISMEN

NKP-eren Arne Pettersen sto i en periode sentralt i ideologidiskusjonene, særlig midt på 1970-tallet, da NKP og SV inngikk Sosialistisk valgforbund. I Forholdene i sosialistiske land (1975) oppsummerte han inntrykket som har festet seg av SVs forhold til Sovjet og Øst-Europa:

*Det er selvfølgelig riktig at fullstendig sosial likestilling ennå ikke er skapt i de sosialistiske land. Og at det finnes et fremmedgjøringsproblem skal heller ikke benektes. Men det er av ikke-antagonistisk karakter fordi antagonismen mellom borgerskap og proletariat er opphevet med den totale seier over den kapitalistiske produksjonsmåten.*³¹

Studieheftet var en veiledning til partiets medlemmer om hvordan man skulle forholde seg til kritikk av Sovjetunionen og Øst-Europa. I heftet slås det blant annet fast at “SVs standpunkt må være at borgerlige dogmer ikke duger som kriterier for kritikk av sosialistiske stater”.³² Videre var rådet at Sovjetunionen hverken kunne måles etter liberal demokratisk standard eller ut fra prinsipper om menneskerettigheter. Slikt ble avfeid som “borgerlige” argumenter som ble brukt for å diskreditere de sosialistiske statene. Pettersen skrev dessuten i heftet at utviklingen fra kapitalisme til sosialisme ikke kunne skrus tilbake. “Den er lovmessig, selv om den midlertidig kan bli avbrutt eller komme på gale veier.”

Slik ble SV-erne lært opp til å verdsette det de mente var hevingen av levestandarden i de kommunistiske diktaturene. Sovjet var en uflidd og udestillert politisk alliert, på linje med andre kommunistdiktaturer som Romania, Cuba, Vietnam og DDR. Selv om partiets politikk reflekterte ambivalens overfor til kommunismen i øst, er det liten tvil om at hovedinntrykket var mer positivt enn negativt. I partiet ble Sovjet diskutert kontinuerlig. Særlig drøftet man spørsmålet om menneskerettigheter, som skapte hodebry for de mer moderate medlemmene. Spesielt var tiden under partisammenslåingen mellom SF og NKP i Sosialistisk Valgforbund gjenstand for mange diskusjoner om dette. NKP bidro utvilsomt til at SV hadde en overveiende lite kritisk holdning til Sovjetunionen i denne perioden.

I heftet diskuterte også Dag Seierstad i det vide og det brede hvordan SV skulle forholde seg til Sovjetunionen. Sovjet hadde mange alvorlige mangler, mente han, hvorav liten organisasjonsfrihet og en elitær partiledelse var alvorligst. På tross av store innvendinger mot den sovjetiske praksisen landet allikevel Seierstad på at SV måtte samarbeide med det sovjetiske og de østeuropeiske kommunistpartiene, men da på basis av kontinuerlig “sosialistisk kritikk” og med forbehold mot å gi “moralsk eller politisk tilslutning” til de verste sidene av samfunnsutviklingen der. Seierstad understreket allikevel at “anti-sovjetismen har vært en del av reaksjonens verdensbilde fra 1917 til i dag”.

Artikkelen fremstår som rotete og usikker, og er nok representativ for store deler av SVs ambivalens i forholdet til østblokkens diktaturer. På tross av irranger og indre sjelekval har artikkelen likevel en ganske klar konklusjon: “Vi må rette søkelyset mot Sovjet-samfunnet – ikke for å bedømme det mot ideelle krav, men for å fastslå Sovjet-samfunnets plassering i kampen mellom sosialisme og kapitalisme i verden i dag.” Det har vært rettet anklager mot at SV på det nærmeste var potensielle landssvikere under den kalde krigen. Det finnes det ingen dekning for å kunne hevde. Men at partiet verdimesig og ideologisk valgte side for den kommunistiske verden, med alt det innebar, og da særlig den konstante berøringsangsten for å kritisere, kan sikkert både antas og fastslås. Det var livsviktig å bryte med sosialdemokratiets “tilpasning til kapitalismen”.

Arbeiderpartiet ble ikke ansett for å være en politisk alliert, korrumpert som det var av det liberale demokratiet. Arbeiderbevegelsen hadde bare ett effektivt svar, mente Seierstad: "Solidaritet mellom arbeidsfolk på tvers av alle landegrenser. Dette må være utgangspunktet også for SVs internasjonale arbeid." Seierstad sier i klartekst at det under den kalde krigens påtvungne dikotomier var Sovjet som var å foretrekke, all den tid man også var klar over, og evnet å kritisere, det som ikke var bra:

SV kan likevel utvikle en konsekvent linje ved å holde fast ved det som er målsettingen for det internasjonale samarbeidet, å samordne arbeidsfolks kamp mot det kapitalistiske systemet. I dette perspektivet blir samarbeid f. eks med kommunistpartiene i Sovjet, Øst-Europa, Kina, Vietnam og Cuba nyttig og nødvendig så lenge det tar sikte på praktiske tiltak for å bygge opp den internasjonale arbeiderfronten mot kapitalen.³³

Helsingforskomiteen var heller ikke videre populær på venstresiden. Langt inn mot slutten av den kalde krigen ble den ansett for å være reaksjonær. Kristne organisasjoner som kjempet for trosfrihet som en grunnleggende menneskerettighet var særlig forhatt, særlig når de distribuerte bibler illegalt i Sovjet.

Da den sovjetiske menneskerettighetsforkjemperen Andrej Sakharov fikk Nobels fredspris i 1975, omtalte journalist Jan Otto Hauge ham i Ny Tid som en pro-amerikansk nikkedukke, en "ekte reaksjonær". Hauge mente det måtte være naturlig for sosialister å "anse utdelingen som latterlig".³⁴ Dissentere fra kommuniststatene ble gjennomgående omtalt som "såkalte opposisjonelle".

Den redaksjonelle profilen var om mulig enda mindre raus. Går vi lenger tilbake i tid, kan vi lese hva senere redaktør i Orientering Kjell Cordtsen skrev om den ungarske systemkritikeren Arthur Koestler. Cordtsen hadde deltatt i et utvekslingsprogram mellom norske og sovjetiske studenter i regi av Sosialistisk Studentforbund. Her hadde han erfart at det sterkeste inntrykket man fikk i Sovjet, var "selve sovjet-atmosfæren – den byggende viljen, åpenheten og samhörigheten mellom menneskene". Videre skrev han at "partiet har alltid holdt hva det har lovet". Akademikerne delte "den samme tillit til fremtiden", mente han, men Arthur Koestler hadde han lite til overs for. Om boken Yogien og kommisæren (1946) mente han å kunne påvise at "23 prosent av hans utsagn var korrekte, 14 prosent sannhet med modifikasjoner, 23 prosent grove forvrengninger og 40 prosent direkte oppspinn".³⁵

SVs Arne Overrein mente at Solzjenitsyn ble brukt som skyts av de reaksjonære i deres "velregisserte kampanjer for å diskreditere sosialismens og revolusjonens idé ved å vise til forholdene i Sovjetunionen".³⁶ Det Overrein i kortform sier her, er at Sovjetunionen kommer dårlig ut av det hvis faktiske forhold avdekkes i det sovjetiske samfunn. Altså diskrediterer Sovjetunionen seg selv hvis sannheten kommer ut, og da er det viktig at det forhindres. Overrein mente for øvrig at det ikke var noen grunn til å være redd for "tilbakeliggende folk av typen Solzjenitsyn".

I Nils Johan Ringdals verk om Den norske forfatterforening kan vi ellers lese om den svært radikale foreningens holdning når deres kolleger ble sperret inne i Sovjetunionen:

Fengslingen av Aleksandr Solzjenitsyn kom opp ved to anledninger, første gang fremmet av Brett Borgen og Arne Falck i 1973. I styret var det på det tidspunkt enighet om ikke å gjøre noe, fordi en støtteresolusjon til Solzjenitsyn ville kunne tas til inntekt for en generell antikommunisme.³⁷

Selv langt inn i Arbeiderpartiet og AUF var man på vakt mot "misbruk" av sovjetiske dissidentere:

Det som det fremdeles blir slått hardt ned på, er såkalt ondsinnet propaganda mot sovjetstaten. I den forbindelse er det forstemmende å notere hvilken rolle Solsenitsyn har spilt for reaksjonære krefter i vårt eget land når det gjelder ensidig å trekke fram negative sider ved det sovjetiske samfunn. Særlig når en har notert hvilke syn den samme Sols[!]jenitsyn har på visse utenrikspolitiske spørsmål. Imidlertid virker det som om Sols[!]jenitsyn – som har vært dyktig til å skaffe seg presse i [V]esten – har meget begrenset støtte i det sovjetiske folk.³⁸

Sitatet er hentet fra Sigbjørn Johnsens reisebrev etter at en AUF-delegasjon hadde besøkt Sovjet i 1976. På dette tidspunktet var Johnsen 26 år og ingen uvitende jyping – snarere en ung mann som så det han ville se, guidet av representanter for russiske myndigheter. Selv om Johnsen og AUF også viser til mangler på sivile rettigheter i Sovjet, skinner beundringwn for sovjetstaten tydelig igjennom. Hvorfor det? Åpenbart mente Johnsen at Norge hadde noe å lære av Sovjet. Det var viktig å vise til forsonlige trekk ved et system som åpenbart var autoritært og nedslitt, mens Norge rasjonelt sett hadde kommet mye lenger enn Sovjet på alle samfunnsområder, både sosialt, politisk og økonomisk. Slik sett fortøner Johnsens reisebrev seg som uttrykk for en arketypisk idealist på tur: Johnsen reiste for å få bekreftet en idé, ikke de faktiske forhold.

Solzjenitsyn levde som kjent i eksil i 1976, men hvordan sto det ellers til med ytringsfriheten i Sovjet? Ifølge Johnsen var det blitt en merkbar bedring:

[D]et skjer åpent og daglig at folk kommer med kritikk av den måten staten blir styrt på. For som det ble uttalt: Det kommunistiske systemet er ikke så perfekt at det ikke kan forbedres. Og en prosess mot det bedre må starte ute blant folket – og også ende der gjennom at folket selv satte disse ting ut i livet.³⁹

En eventuell rettmessig kritikk kunne altså bare komme fra venstreradikalerne selv og deres ideologiske ekvivalenter. Noe den sjelden gjorde under kommunismens *heydays*, og men når så skjedde, ble den fremmet som veiledende kritikk heller enn som fordømmelse.

OM KIM IL SUNG OG BARNEHAGER

Mens konsentrasjonsleirene ble fylt opp og eksekusjonspelotongene jobbet systematisk i Nord-Korea, valgte ledende SV-ere å reise på offisiell studietur til Pyongyang. Og de så det de ville se: en *Potemkin-kulisse*. I Nord-Koreas gyldne tid, mens sovjetisk bistand ennå opprettholdt regimet, var Pyongyang en velorkestrert hovedstad, som ble polert som et utstillingsvindu for tilreisende politiske pilegrimer. Barnehager, skoler og arbeiderforeninger ble pusset opp for anledningen. Et utvalg av innbyggerne ble dresset opp i innleid finstas, og store parader ble arrangert for å vise folkets hengivenhet til *Den Store Leder*. De mest spektakulære kvarterene ble åpnet for publikum, kontorlandskaper ble omgjort til fiktive kjøpesentre og fylt opp av importerte varer som til vanlig ikke var å oppdrive i landet. Det er påfallende at når hardbarkede kommuniststater skulle vise seg frem for politiske pilegrimer fra venstresiden, så gjorde de det gjerne ved å fremstå som kapitalister. Kanskje ikke så rart, siden de venstreorienterte pilegrimene stort sett var på utkikk etter produksjonsforhold som kunne bekrefte at innbyggerne fikk "etter behov". Sikkert er det at pilegrimene tok imot budskapet med åpne armer.

SVs partisekretær Rune Fredh skrev en rekke artikler i *Ny Tid* i etterkant av offisielle turer til Nord-Korea: "Selv om man kommer til Korea som overbevist sosialist som aldri trodde på borgerpressas framstilling av dette landet og folket, er det likevel slik at man blir inderlig forbannet på ny over den vestlige presses bevisste meningsterror." Fredh sparte ikke på konfekten: "Den sosiale situasjonen for menneskene i dette landet er langt bedre enn i Norge [...] De har gjennomført en utvikling på disse 20 år som vi har brukt hundre på."⁴⁰

Berit Ås var også begeistret etter turen: "Et økonomisk mirakel," hevdet hun. Landet hadde "lykkes i å nå sin selvforsyning med mat", helt i tråd med Kim Il Sung's *Juche*-teori. Nordkoreanerne hadde legitim grunn til å frykte det aggressive sør og ville aldri drømme om å anrike uran. For øvrig skrev hun ingenting om ytringsfrihetens vilkår i landet. "Med 11 års obligatorisk skolegang, den nye barnehageloven av 1. juni, veksten i jordbruket og lettindustrien er oppbyggingen også et kulturelt mirakel."⁴¹

Dette trodde nok også Stein Ørnhoi på. Han besøkte Pyongyang i 1974, som leder for en delegasjon fra SV. På denne turen hadde de private samtaler med nekrokratiets yppersteprest, Kim Il Sung. De ble enige om at "de vennskapelige forbindelser mellom de to partier må styrkes ytterligere". I *Orientering* skrøt Ørnhoi av "den økonomiske og materielle framgangen", fremhevet at "industrien tjener landbruket, og at sjølberging og uavhengighet preger utviklingen", "matvareproblemene er overvunnet", og at "det er gjort mye for barna" gjennom å satse "mye på sosiale forbedringer og gjennom helsestell, spedbarnsstuer, barnehager og godt

utbygd skolevesen”.⁴²Alt dette visste altså Ørnhøi etter noen dager i *Den Demokratiske Folkerepublikken* Korea, under full overvåking, uten å kunne språket og ute av stand til å snakke med ett eneste menneske som ikke var klarert av den nordkoreanske overvåkingen. Ørnhøi mente så sent som 2011 at de sosiale og økonomiske forholdene i Nord-Korea var langt bedre enn i det “fascistiske militærdiktaturet i sør”.⁴³ Dette koker ned til et spørsmål om evidens, om man tror (eller trodde) på de nordkoreanske statistikkene eller ei. Noe mer slående eksempel på kommunismens fallitt og markedsøkonomiens suksess enn kontrasten mellom Nord- og Sør-Korea finnes nok allikevel ikke. Ørnhøis utgreiinger om barnehager gir kanskje en pekepinn på hvor himmelfallende naive SV var i sin internasjonale politikk. Her projiserte man den norske andedammens feminisme og velferdsordninger over på et land i krigstraume med et politisk system bygget opp under ekstrem undertrykkelse.

Det er liten tvil om at SVs ønske for Korea var en gjenforening under ledelse av Kim Il Sung. Rune Fredh fremsatte krav om en “gjenforening uten innblanding utenfra, på fredelig måte og uten at nasjonal enhet skal hindres av ideologiske forskjeller, slik President Kim Il Sung har foreslått”. Berit Ås slo fast at “Gjenforening er det viktigste”.⁴⁴

Hva resultatet av en slik gjenforening ville blitt, sier seg selv, det er det i ettertid liten tvil om. Det er lite trolig at Kim Il Sung ville åpnet for en pluralistisk statsform. “I Korea finnes en lang rekke organisasjoner som arbeider for Koreas gjenforening, de er samstemte i kravet til FN,” skrev Rune Fredh.⁴⁵ Organisasjonene her var nordkoreanske organisasjoner, kontrollert av kommunistpartiet. Sørkoreanerne på sin side var nok ikke elleville av begeistring over regimet i Seoul, men gjenforening på Kim Il Sungs vis ville få vite av. Han hadde forsøkt allerede i 1950.

DET SOSIALISTISKE SYSTEMETS OVERLEGENHET

Ny Tid nummer 16 fra 1976 er en god kilde for nærmere undersøkelser av autoritære regimers status i SV-kretser. På side syv finner vi en billedreportasje under rubrikken “Den røde fane seier!”. I underrubrikken står det som følger: “Siden den russiske revolusjonen i 1917 har historien vært en bekreftelse på det sosialistiske systemets overlegenhet.”

Trodde mange SV-ere at det forholdt seg slik? Antagelig gjorde de det, og hoppet dermed bukk over forbrytelsene og systemsvikten i de kommunistiske landene, fra NEP, Moskva-prosessene og GULag, via Sovjetunionens voldtukt av Øst-Europa til *Det store spranget*. Hvis SV-erne ikke evnet å anerkjenne at disse forbrytelsene hadde funnet sted, er det kanskje ikke så rart at de var ute av stand til å forutse nye forbrytelser i kommunismens navn. I underrubrikken står det videre:

*I fjor kunne Saigon feire 1. mai. Det er akkurat ett år siden Vietnamkrigen sluttet. Den sluttet med det borgerskapet anså som “umulig”: Fullstendig militær seier for revolusjonen. Vi har valgt bilder – fra Saigon – og fra fire nye sosialistiske stater: Cambodsja, Laos, Angola og Mosambique. Med oss har vi også tatt et bilde fra Portugal – fascistene er slått, men revolusjonen er stjålet.*⁵²

I 1979 kunne *Ny Tid* rapportere at slagordene for Vietnam fremdeles var “suverenitet, samhold, gjenoppbygging og sosialisme”. Jan Otto Hauge var der og kunne fortelle om flyktningstrømmen fra Vietnam. For å forsikre seg om at alt gikk rett for seg, hadde Hauge samtaler med lederen for Distrikt 5 (kommunistenes lokalavdeling) i Ho Chi Minh-byen, Nghi Doan. Strømmen hadde avtatt, kunne Doan melde, fordi “vi etter internasjonale krav gjør mer for å stanse illegal utvandring”.⁴⁶ Doan mente at flyktningene var kapitalister som hadde hørt falske rykter om forfølgelse. Hauge hadde ingen kritiske innvendinger.

Den samme linjen ble fulgt overfor Demokratisk Kampuchea. Ifølge *Ny Tid* marsjerte Røde Khmer inn i Pnomh Penh til “folkets hyllest”, og SVs landsmøte i 1977 vedtok følgende resolusjon: “SV uttrykker sin støtte og sympati med Den Demokratiske Republikken Kampuchea folk i kampen for sosialisme og frigjøring fra imperialismen.”⁴⁷ Advarslene i pressen mot Røde Khmers autoritære sinnelag og etter hvert meldinger om kommunistenes overgrep ble blankt avvist i *Ny Tid*: “Kan så mange lyve så ensidig og konsekvent?” Bjørn Gjelsvik skrev i en lang artikkel i 1976 at vitnesbyrd fra kambodsjanske flyktninger om såkalte “massakrer”

---

ikke var til å stole på, de “sto i motstrid mot hverandre” og føyet seg derved inn i vestlige journalisters “hetskampanje som ikke er bygd på fakta, men på spekulasjoner og oppdiktninger”.⁴⁸

Ingen massakrer i Kampuchea!

Jeg skal i denne artikkelen prøve å vise at utsagnene til flyktningene ofte står i motstrid til hverandre, og at slik gjennomgang leder fram til konklusjonen at ikke bare utsagnene, men også vestlige journalister driver en hetskampanje som ikke er bygd på fakta, men på spekulasjoner og oppdiktninger. Men først vil jeg komme inn på hva den vestlige presse selv mener er årsaken til disse “massakrene”. Det kommer sjelden fram noen annen forklaring enn den at “her ser vi virkelig hvordan et hardt kommunistisk styre ser ut”.⁴⁹

I motsetning til romantiseringen av mange andre land i den tredje verden ble SVs hyllest av Røde Khmer kortvarig. Pol Pots råskap ble for påtrengende, og Kambodsja havnet på Kinas side i den ideologiske og hegemoniske kampen mot Sovjet, noe som igjen førte til at AKP sto ved Røde Khmers side gjennom hele den mest folkemorderiske perioden.⁵⁰

Det gikk heller ikke særlig bedre for de andre landene som ble nevnt over. Forsøkene på å etablere sosialistiske paradisi i Afrika var alt annet enn vellykket. Angola og Mosambik var ettpartistater styrt av pseudokommunister som gjennom ren mafiataktikk konfiskerte den ene halvdel av landenes rikdommer. Den andre halvdel la Sovjet og Cuba beslag på, foruten å bruke landene som base for egne “rådgivere” og militære. Fidel Castro anså Afrika som “imperialismens svake ledd”. Her kunne slaget endelig vinnes, mente han, selv uten de dialektiske forutsetninger om arbeiderstat og industrialisering. Afrika skulle ifølge Castro transformeres fra “stammesamfunn til sosialisme” på *no time*.

Sovjetunionens (og derigjennom Cubas) imperialistiske politikk i Afrika ble aldri offer for den samme kritikk som amerikansk og europeisk imperialisme. Tvert imot. *Ny Tid* kunne melde om “sosialisme i nærkamp mot imperialismen”. De skrev at det kubanske engasjementet sprang ut av en internasjonalisme som var dypt rotfestet i den kubanske revolusjonen, og ikke privat eventyrlyst fra Castros side. Fritz Nilsen skrev bok om temaet, og Ingolf Håkon Teigene skrev i sin anmeldelse at de 45 000 kubanske soldatene i Afrika “ikkje var ubudne gjester”, men snarere “invitert dit av frigjøringsrørsler og regime som Cuba reknar som progressive”. Ifølge Teigene aviste også Fritz Nilsen påstander om at “Cuba handlar på vegne av Sovjet i Afrika”.⁵¹

Hverken Angola eller Mosambik kom noen gang i nærheten av å bli et sosialistisk samfunn, unntatt i navnet og de strukturelle likhetene med andre kommunistiske eksperimenter i den tredje verden: partimonopol og partiprivilegier, utrenskinger og eskalerende fattigdom.

EUFEMISMER

For store deler av 68-generasjonen er Vietnamkrigen blitt en slags mytologisk størrelse: selve oppvåkingen for den radikale venstresiden, som var gått i koma etter avsløringene om Stalin. Den amerikanske brutaliteten i Vietnam har lenge vært mottrekket fra deler av venstresiden når kommunismens forbrytelser er blitt debattert. Men selv Vietnam-engasjementet, venstresidens selverklærte moralske kronjuvel, innebar en grad av totalitært medløperi. En halv generasjon krigsmotstandere, som protesterte mot lidelse og undertrykkelse havnet på undertrykkernes side. Amerikanerne etterlot seg et sønderbombet land. Kommunistene gjorde restene om til omskoleringsleire og et totalitært regime som hentet legitimitet hos vennligsinnede i vest. Å innrømme at de vietnamesiske kommunistene begikk ugjerninger, er fremdeles vanskelig for deler av den gamle skolen: Senest i 2010 skrev Stein Ørnhoi i *Dagsavisen* at “intet annet skjedde da krigen sluttet, enn at folket i Vietnam endelig kunne starte sin lange, møysommelige arbeidsdag”.⁵²

I det norske *Pax Leksikon* ble Ho Chi Minh omtalt i en persondyrkende tone. Erik Nord sto for innholdet: “Ledersjiktet rundt den geniale politiker Ho Chi-Minh, [!] som var blitt etablert i 1930, har i motsetning til Sovjetunionen og Kina aldri kjent noen utrenskninger. Ingen har vært anklaget for å være kontrarevolusjonære eller følge kapitalistiske veier.” Og: “Hans popularitet hos den vietnamesiske befolkning var enorm. Dette symboliseres av det tilnavnet han fikk: Onkel Ho.” Tilnavnet har jo et alarmerende preg. Men storebroralarmen

gikk tydeligvis ikke på Pax: "Hele Hos liv var en kamp for Vietnams frihet. I motsetning til Mao fikk han aldri en tilstrekkelig lang fredelig periode til å bygge opp et sosialistisk system hvor fredelige sysler dominerte."

Ho Chi Minhs milde vesen er blitt stående som et ikon for en hel generasjon. Men Ho Chi Minhs og det senere Hanoi-regimets utrenskinger lever på ingen måte opp til romantiseringene de var gjenstand for.⁵³ Det var kommunistpartiets harde kjerne som konsoliderte det vietnamesiske diktaturet, med de menneskelige kostnadene det "krevde". Dette har vært av mindre interesse for den delen av venstresiden som støttet dem under Vietnamkrigen.

På venstresiden gjaldt ikke dette bare SV – også Thorvald Stoltenberg lot seg dupere. I sin selvbiografi *Det handler om mennesker* (2001) skriver han for eksempel at "Nordvietnameserne var opptatt av å få fram [...] at krigen var en *nasjonal selvstendighetskamp* og pekte på sine politiske målsettinger, nemlig selvstendighet og et sosialistisk samfunn bygget på nasjonal grunn."⁵⁴ Videre forteller Stoltenberg at nordvietnameserne la stor vekt på forsoning: "De var ikke noe hatefullt folk, og ikke fylt av hevnfølelser overfor sine landsmenn i sør. `Vi tilgir og forstår fattige mennesker som blir presset til å samarbeide med invasjonstyrkene`, sa de."⁵⁵ Det var ikke alle som innrømmet båtflyktningene integritet. De ble av mange på venstresiden oppfattet som mistenkelige, som håndlangere for det falne regimet i Saigon. Holdningen til flyktninger fra kommunistregimer var kjølig over hele linja. *Ny Tid* ville ikke ha dem inn i landet:

I de fleste rapporter i borgerlige [!] og sosialdemokratisk presse har det til nå blitt hevdet at disse vietnameserne er politiske flyktninger på linje med f. eks chilenerne [!]. Men et intervju i Arbeiderbladet mandag avdekker for alvor hva slags flyktninger det dreier seg om. Det er tidligere offiserer i Saigon-juntaens hær som drar ut av landet – ikke fordi de er forfulgt eller terrorisert – men fordi de må være med på matrasjoneringene som er innført etter frigjøringa i landet.⁵⁶

Avisen oppfattet dem altså som fascismemedløpere og lykkejegere som ikke ville bidra til fellesskapet i den store vietnamesiske dugnaden.

INDOKTRINERING

I norsk politikk har SV nokså konsekvent sluttet opp om det liberale demokratiet og rettsstaten, og partiets hang til autoritær politikk forble i hovedsak med svermeriene for kommunistiske partidikaturer og frigjøringsbevegelser. Men ikke bare. På særlig ett felt kan man skimte autoritære og sekteriske holdninger også i en norsk kontekst: synet på barneoppdragelse. I *Kontrast* drøftet Irja Thorenfeldt i Pax Forlag hva som burde være minstemålet for en sosialistisk barnebok. Den burde "vise klasse-motsetningene tydelig, særlig grunnmotsetningen mellom arbeid og kapital, som viser at sosialismen er utgangen på problemene" og være "tradisjonelt realistisk i formen", skrev hun. Foreldre måtte "se dette som en del av den totale kulturkampen, et lite ledd i strategien fram mot sosialismen".⁵⁷ Under tittelen «Har sosialister barn?» skrev Per Miljeteig-Olsen i samme utgave av *Kontrast* om hvordan en sosialistisk bevegelse kan integrere både foreldre og barn: «Kan vi gi ungene en alternativ oppdragelse som gjør dem motstandsdyktige mot den borgerlige indoktrineringen? Kan vi lære dem å fungere revolusjonært i et kapitalistisk samfunn? Hvordan skal vi formidle til ungene de verdiene vi mener et sosialistisk samfunn skal bygge på?»⁵⁸ I 1970 ga Pax forlag ut *Håndbok i barneindoktrinering* av Frances Vestin. Den var ment som en håndreknning til sosialistiske foreldre hvis barn måtte vokse opp under kapitalismen: "Siktepunktet er klart," sto det i *Orienterings* anmeldelse:

Samfunnet må forandres, og et bidrag er å gi barn anledning til å utvikle seg til mennesker som kan motstå indoktrineringen som foregår i dag [...] Ettersom samfunnet er ondt, må det læres opp til å bekjempe det.

Ifølge anmeldelsen er humanisme og sosialisme identiske begreper for Vestin:

Menneskekjærligheten må ikke bygges opp rundt medlidenhet og forståelse, men gjennom aktiv handling [...] viljen til revolusjon i et samfunn som er umenneskelig [...] De sosiale driftene som i dag blir undertrykket hos barna, må modnes. Da blir de mennesker.⁵⁹

Frances Vestin ville skape et utopisk samfunn hvor skillet mellom barn og voksne skulle viskes ut. Sentralt

---

---

sto oppløsningen av kjernefamilien. Vestin forklarer: “Det som kalles “kjærlighet” mellom foreldre og barn, er svært ofte noe som bør unngås. Denne såkalte kjærligheten er en kulturdominerende faktor i vårt samfunn. Kulturen og samfunnet ser da også ut deretter [...] den riktige måten er å la flere mennesker enn foreldrene knytte kroppslige, følelsesmessige og intellektuelle kontakter med barnet ...”⁶⁰ Dette var ikke nye tanker blant de venstreradikale. David Coopers *Familiens død* var en av de virkelig store 68-er-biblene. I Sverige hadde Alva og Gunnar Myrdal helt siden 30-tallet sett på familien som kapitalismens substrukturelle undertrykkelsesmekanisme. Barna skulle være Kollektivets ansvar. Kollektivet som boform, men også i skoleverk og barnehage og som en metafor for hele samfunnsutopien. De rettroende skulle stå for oppdragelsen.

Vestins bok var altså ment som en slags motindoktrinering for å skape det nye mennesket (det var altså ikke indoktrinering som metode det var noe galt med, men læren), og den gir en pekepinn på at marxistisk oppdragelse og pedagogikk har en del fellestrekk med konservativ indremisjonering. Det begynner med ungene: I alle kommuniststatene var ungpionerene og skoleverket ansett som fødestue for de nye sosialistiske menneskene. Norske sosialistiske barneorganisasjoner var bygget opp etter det samme mønsteret.

Unge Pionerer (UP) rekrutterte medlemmer fra familier og miljøer som politisk hørte hjemme i SV, NKP eller blant partiløse venstresosialister. Theo Koritzinsky skrev om UP i Pax Leksikon, under tittelen “Indoktrinering eller politisering?”:

Barn vokser ikke opp i et ideologisk tomrom. De påvirkes hver dag av skolen, kirken, reklamen, popindustrien, serieblader osv. Denne påvirkningen er oftest preget av kommersielle interesser eller av krav om tilpasning til konkurransesamfunnet, til kjønnsrollemønstret, til skolens borgerlige “sannheter”. Unge Pionerer er et tilbud om motinformasjon, om en annen “barnekultur” knyttet til sosialistiske verdier.

En kan beklage at “UPs utenlandske leirmuligheter ved siden av de nordiske leirene, så ensidig er knyttet til Øst-Europa”, fortsatte Koritzinsky. Ikke få SV-ere sendte sine håpefulle på Unge Pionerers barneleire til steder som DDR, Sovjet, Ungarn, Bulgaria, Polen og Tsjekkoslovakia – ganske ukritisk – og i regi av Moskva.

Den internasjonale pionerbevegelsen, The International Committee of Children’s and Adolescents’ Movements, var et underbruk av Verdens demokratiske ungdom (WDY), og ble styrt fra Moskva. Hovedbegivenheten for alle pionerer var leiren Artek ved Svartehavet i Sovjet. Under storhetstiden samlet leiren 27 000 barn, inkludert 13 000 fra Vesten, primært fra ulike pionerorganisasjoner.

VELKOMSTPROLOG TIL U.P.s JUBILEUMSLEIR 1972

I år jubilerer Unge Pionerer. Dette skal bli feiret [...] og vi har beleiret Hove leir på Tromøya. Pionerer fra Ungarn, Tsjekko, Finland og Polen- her er vi samlet om vennskapsparolen ALLTID BEREDT! I Norge er vi også med aktivt i kampen mot EEC. Og mens vi er på sommerleir, blir det kanskje en endelig seir for det kjempende folket i Vietnam. Men vi skal ikke bare diskutere og snakke; Her skal det feires i telt og i brakke.⁶¹

I 1973 ga Pax Forlag ut boken To samfunn – to skoler. Utdanning i DDR og Norge av tidligere NKU-formann og senere professor ved Universitetet i Oslo Regi T. Enerstvedt. På vaskeseddelen kunne vi lese at “Pedagoger over hele verden er i dag opptatt av det enestående eksperimentet i Den Tyske Demokratiske Republik (DDR) på å forene teori og praksis, på å forbinde skolen med ‘livet Sjø!’”.⁶² Enerstvedt skrev i forordet at målet var at boken skulle bidra i kampen mot antikommunismen, for “ikke noe virkelig og varig framskritt kan oppnås verken i skolen eller i samfunnet for øvrig om ikke den primitive og fordummende hets mot de sosialistiske land blir bekjempet”.

SPLITTET PARTI

Etter det sovjetiskstøttede kuppet i Tsjekkoslovakia i 1948 og Gerhardsens Kråkerøy-tale samme år var den norske venstresiden dypt splittet mellom den autoritære kommunismen på den ene siden og den frihetlige og sosialdemokratiske på den andre siden. Siden skulle den venstreradikale mellomposisjonen på mange vis innebære en vanskelig – for ikke å si umulig – overlapping mellom de to verdensbildene.

For store deler av den radikale venstresiden sto ikke den kalde krigens motsetning mellom demokrati og diktatur. Frontlinjene ble trukket mellom sosialisme og kapitalisme. Det kaldkrigske oppsettet førte til at motstanden mot autoritær påvirkning var underutviklet og til dels fraværende hos mange. Et talende eksempel på slike prioriteringer finner vi hos Berge Furre da han skriver i *Ny Tid*: «Blir vi stående med berre ei moralsk fordømming av det vi misliker i Sovjet, kan vi lett hamna i demonisering av Sovjet, som er Reagans program.»⁶³ Det var antagelig slike “falske dikotomier” som førte til at Raymond Aron, i *L'Opium des intellectuels* (1955), undret seg over hvorfor så mange intellektuelle var nådeløse i sin kritikk av det liberale demokratiet, men samtidig i stand til å tolerere de verste forbrytelser så lenge de ble begått i den rette doktrinens navn.

SV og SFs kontakter med kommuniststatene er i mange år blitt vurdert som naive utslag av den selvpålagte “brobyggerrollen” mellom øst og vest, den såkalte “tredje vei”. Et prisverdig foretak på mange måter. Men går en til kildene, kommer myten skjevt ut. Særlig mistet den tredje vei troverdighet da SF i 1973 valgte å fusjonere med det Moskva-ortodokse NKP i Sosialistisk Valgallianse.

Partiets kontinuerlige kontakter med diktaturer kan ikke bare skrives på kontoen for politisk eventyrlyst og naivitet. De politiske pilegrimsreisene var langt fra antropologisk feltarbeid. SV-erne reiste ikke rundt i diktaturstatene for å forske eller samle inn data med et kritisk blikk, men lot seg heller dupere av regimenes egne representanter. Tiltrekningskraften hadde ikke grunnlag i faktiske forhold, men snarere i rene idémessige abstraksjoner, som hadde lite eller ingenting med levekårene for mennesker i de respektive landene å gjøre. Grunnpremisset var søken etter en ny giv, en ny sosialisme. Men det gikk hele tiden galt, *lost in translation* fra den marxistiske tesen om “overgangsstadiet” til den “reelt eksisterende sosialismen”.

Mer enn noe annet var SVs politiske pilegrimerier en form for ideologisk identifikasjon forsterket av en overordnet oppfatning på den ikke-demokratiske venstresiden: at USA var den største trusselen mot verdensfreden. Det var ikke uten grunn at organisasjoner og partier som Orienteringskretsen, SF, Sosialistisk Valgforbund og SV fra femtitallet og frem til midten av åttitallet sendte dusinvis av delegasjoner til kommunistpartienes landsmøter – og andre politiske happenings – i Moskva, Øst-Berlin, Praha, Bucuresti, Vietnam, Budapest, Tirana og så videre. I bunnen lå allikevel en solid dose blandede følelser. Man så systemenes svakheter, men lette febrilsk etter oppløftende forhold som kunne kompensere for det negative. Det var ikke enkelt for en venstreradikaler å orientere seg i verden under den kalde krigen.

Selvsagt var det andre som reiste til både Nord-Korea og Cuba, men de lot seg sjelden dupere. Walter Mondale, som i sin tid var ambassadør i Japan og var på flere reiser til Nord-Korea, har sagt at den som påstår seg å være ekspert på Nord-Korea enten er en tosk eller en løgner.⁶⁴ Og her er vi ved kjernepunktet: SF/SV var til en viss grad ideologisk disponert for å la seg dupere. Bevegelsens autoritære tendenser er ikke bare materialisert gjennom pilegrimsturer, men også i dens politiske plattform og i politiske debatter: Hvordan skulle man forholde seg til en eventuell opposisjon etter at den sosialistiske statsmakt var innført i Norge? Hva med “retten til å være reaksjonær?” Planøkonomi og ekspropriering av eiendom sto på dagsorden. Politikk skulle gjennomsyre hele sivilsamfunnet.

“Det politiske barnet” ble diskutert i det vide og brede. SVs Berit Ås kalte Sovjet for en “fredspioner”.⁶⁵ I *Orientering* lurte Johan Galtung, noe naivt, på hvorfor det var “så mange soldater i et så fredselkende land?”⁶⁶ Stein Ørnhøi, Berge Furre, Knut Løfsnes, Berit Ås, Finn Gustavsen og Torolv Solheim reiste til diktaturer og ga dem mer eller mindre gode skussmål. Alle var eller ble ledere av partiet, så helt usentrale var de åpenbart ikke. Torolv Solheim lot seg sågar påspandere et lengre rekonvalesensopphold i Jugoslavia av Tito.⁶⁷ Svært mange av turene til Øst-Europa var for øvrig finansiert av de lokale kommunistpartiene, noe SF/SV-ledelsen holdt tett om. Særlig Ceaușescu hadde spanderbuksene på. Partisekretær Svein Skotheim og Berit Ås hadde limousin med privatsjåfør til rådighet. “nvtasjonene til to ukers ferie – med et lite innslag av bedriftsbesøk og samtaler på høyt nivå – var rutine i flere år”, skriver SV-biograf Frank Rossavik, “og det kunne være rift i SFs og SVs sentralstyrer om å få reise.”⁶⁸

Venstresosialister har tradisjonelt ment at forutsetningen for reell frihet og reelle valg er et liv uten fattigdom og undertrykkelse. Som Bertolt Brecht skrev i *Mor Courage*: "Først kommer maten, så kommer moralen". Utformingen av menneskerettighetene var en egenartet og symptomatisk kamparena i FN-systemet under den kalde krigen. Vesten la vekt på ytringsfrihet og demokrati, mens Sovjet naturlig nok ville nedtone sivile og politiske rettigheter i charteret, all den tid slike rettigheter praktisk talt ikke eksisterte i kommunistlandene. Denne dragkampen, mellom ulike oppfatninger av statens og verdenssamfunnets primæroppgaver, gjenspeilet det ideologiske skillet mellom øst og vest. I vest kunne man skyve fattigdomsproblematikken i bakgrunnen, og fokusere på politisk åpenhet og demokrati. Da sosiale og kulturelle rettigheter til slutt ble nedfelt i charteret, ble enhver kritikk av politiske overgrep i kommunistlandene konsekvent møtt med at menneskerettene ble brutt i Vesten også.

Disse retoriske grepene ble flittig benyttet av kommunistregimenes apologeter også i Vesten (og blir det ennå). Når opposisjonelle i Sovjetunionen ble fengslet og østtyskere ble skutt på grensen, var det vanskelig å kritisere, for i Vesten fantes det jo fattige. Forklaringsproblemet for østblokken og Kina var at de den gang scoret lavt i begge rettighetskategoriene: De var både fattige og ufrie. Men realitetene var at mange titalls millioner mennesker ble drept eller sultet til døde som følge av kommunistiske eksperimenter i forrige århundre. På deler av venstresiden har det helt siden volden under bolsjevikrevolusjonen i 1917 likevel vært et prosjekt å relativisere bort dette. Kommunismen, hevdes det, sto for en virkeliggjøring av menneskehetens universelle potensial. Det gjør kanskje kommunismen bedre på papiret, men kun der, som den danske historikeren Michael Jalving har påpekt.

I følge den franske historikeren François Furet var 68-erne, som gjerne kom fra privilegerte hjem, drevet av ideer og lidenskaper mer sammensatte enn de revolusjonære kommunistenes forestillinger om klassehat som drivkraft i en verdensomspennende revolusjon. De var i det store bildet lite interessert i arbeiderklassen, som på sin side gjerne stilte seg bak den bestående makten. 68-erne var antitotalitære og relativt anarkistiske, ikke ulikt det Marx og Engels noe foraktelig kalte "konservative eller borgerlige sosialister" som forkastet klassekamp til fordel for et "bourgeois uten proletariat".⁶⁹ Salongradikalerne ville at alle skulle bli øvre middelklasse. Like fullt fostret denne generasjonen det Furet beskriver som en «gjenoppvekket illusjon om den kommunistiske verdenen», en forestilling som oppsto i kjølvannet av en «teatralsk lidenskap for Vietnam».⁷⁰

I USA ble disse forestillingene kjent under betegnelsen «third-world-ism». Mao-dyrkelsen, beundringen for Pol Pot og Castros Cuba, men også den nesten grenseløse viljen til å forstå de kommunistiske landene, var i liten grad basert på kommunistisk ideologi. De faktiske forholdene i disse landene ble sjelden eller aldri gjenstand for annet enn romantiserende avstandsforelskelse og eufemismer. Resultatet var at sterkt undertrykkende, brutale og endimensjonale regimer fikk nærmest ikonisk status som alternativer til det vestlige samfunnet radikalerne følte så sterk misnøye med. Dermed har partiet et moralsk ansvar: både for å øke aksepten for brutale regimer og for å kneble kritikken mot dem.

Forfatter:

Notatet er skrevet av historiker i Civita, Bård Larsen, og ble første gang publisert i boken *Venstreekstremisme: Ideer og bevegelser*, utgitt av Dreyer i 2013. bard@civita.no

---

LITTERATUR

Ardagh, John. *The New France*. Penguin Books, 1970.

Bergh, Trond og Knut Einar Eriksen. *Den hemmelige krigen: Overvåking i Norge 1914-1997*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag, 1998.

Nik. Brandal. "Ein måtte vere bra dum for å svelte i Kampuchea" i *Syn og segn* nr. 4, 2007.

Enerstvedt, Regi T. *To samfunn – to skoler: Utdanning i DDR og Norge*. Oslo: Pax Teori, 1973.

Fanon, Frantz. *Jordens fordømte*. Oslo: Den Norske Bokklubben, 2002.

French, Paul. *North Korea: The Paranoid Peninsula: A Modern History*. New York: Zed Books, 2007.

Furet, François. *The Passing of an Illusion. The Idea of Communism in the Twentieth Century*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.

Johannessen, Bjørn og Kjell G. Rosland. *Kampen om Tyskland*. Oslo: Pax Forlag, 1970.

Kvam jr., Ragnar. *DNA mot splittelse: Da venstrefløyen ble ekskludert og SF stiftet*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag 1973.

Marx, Karl og Friedrich Engels. *Manifesto of the Communist Party*. Peking: Foreign Language Press, 1965.

Ringdal, Nils Johan. *Ordenes pris: Den norske Forfatterforening 1893-1993*. Oslo: Aschehoug, 1993.

Rossavik, Frank. *SV: Fra Kings Bay til Kongens bord*. Oslo: Spartacus Forlag, 2012.

Rowe, Lars. "'Nyttige idioter': Fredsfronten i Norge, 1949-1956" i *Forsvarsstudier* 1/2002.

Rummel, R.J. *Death by Government*. London: Transaction, 2006.

Sjøli, Hans Petter. *Mao, min Mao. Historien om AKPs vekst og fall*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag, 2005

Sosialistisk opplysningsforbund. *Forholdene i sosialistiske land: et debattheft*. Oslo: Sosialistisk Venstreparti, 1975.

Stoltenberg, Thorvald. *Det handler om mennesker*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2001.

SVs landsmøteprotokoll 1977. Oslo: Arbeiderbevegelsens arkiv.

Veiden, Pål og Kåre Dahl Martinsen. *Arbeiderhistorie: Årbok for arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek*. Oslo: Arbark, 2007.

SLUTTNOTER

1 For mer om dette se Ardagh 1970.

2 Jean-Paul Sartre skrev i forordet til Frantz Fanons *Jordens fordømte* om den befriende volden: «Krigerens våpen er beviset på hans menneskelighet. For i opprørets første stadium gjelder det å drepe. Ved å ta livet av en hvit mann slår man to fluer i en smekk: Man kvitter seg med en gang med en slavedriver og med en slave. Det som blir igjen, er på den ene siden en død mann og på den annen en fri mann.»

3 *Orientering* nr. 4. 1956.

4 Kvam 1973, s. 41.

5 Rossavik 2012, s. 28.

6 VG 21.12.59.

7 Rowe 2002.

8 Bergh og Eriksen 1998, s. 135.

9 Ibid.

10 *Ny Tid* nr. 17 1982.

11 *Orientering* 11.02.1962.

12 Johannessen og Rosland 1970, s. 19.

13 SVs landsmøteprotokoll 1977.

14 Veiden og Martinsen 2007, s. 177.

15 *Ny Tid* nr. 48 1979.

16 *Orientering* nr. 15-16 1967.

17 *Ny Tid* nr. 30 og 36 1978.

18 *Dagbladet* 07.12.2007.

19 Rummel 2006, s. 356.

20 *Ny Tid* nr. 34. 1978.

21 *Orientering* nr. 5 1975.

22 Sitert i Veiden og Martinsen 2007, s. 177.

23 *Orientering* nr. 23 1965.

- 24 *Nyt Tid* 13.01.1977.
- 25 Veiden og Martinsen i *Ny Tid* 7.12.2007.
- 26 *Ny Tid* nr. 2. 1990.
- 27 *Ny Tid* nr. 21. 1990.
- 28 *Ny Tid* nr. 5 1978.
- 29 *Ny Tid* nr. 10 1978.
- 30 *Ny Tid* nr. 12 1977.
- 31 Ibid.
- 32 Arne Pettersen i *Forholdene i sosialistiske land* 1975, s. 7–18.
- 33 Dag Seierstad i *Forholdene i sosialistiske land* 1975, s. 18–28. Seierstad er i dag rådgiver for SVs stortingsgruppe.
- 34 *Ny Tid* nr. 17 1975.
- 35 *Orientering* nr. 34 1961.
- 36 *Forholdene i sosialistiske land*. Studiehefte utgitt av Sosialistisk Opplysningforbund i 1975: 29–45.
- 37 Ringdal 1993, s. 386.
- 38 *Arbeiderungdommen* nr. 4. 1976.
- 39 *Arbeiderungdommen* nr. 4. 1976.
- 40 *Ny Tid* nr. 29 1976.
- 41 *Ny Tid* nr. 26 1976. Mine uthevninger.
- 42 *Orientering*. nr. 25 1974.
- 43 *Dagsavisen* 10.02.2011.
- 44 *Ny Tid* nr. 26 1976.
- 45 *Ny Tid* nr. 29 1976.
- 46 *Ny Tid* nr. 48 1979.
- 47 SVs medlemsblad *Vår informasjon*, april 1977.
- 48 *Ny Tid* nr. 35 1976.
- 49 Bjørn Gjelsvik, *Ny Tid* nr. 35 1976.
- 50 Se Sjøli 2005 og Brandal 2007.
- 51 *Ny Tid* nr. 49 1979.
- 52 *Dagsavisen* 03.08.2010.
- 53 R.J. Rummel, s. 287.
- 54 Stoltenberg 2001, s. 110.
- 55 Ibid.
- 56 *Ny Tid* nr. 31 1978.
- 57 *Kontrast* nr. 5 1976.
- 58 *Kontrast* nr. 5 1976.
- 59 *Orientering* nr. 32 1970.
- 60 Frances Vestin: *Håndbok i barneindoktrinering*, Pax 1970: 36.
- 61 Prologen er hentet fra den åpne Facebook-siden *Unge Pionerer*.
- 62 Enerstvedt 1973.
- 63 *Ny Tid* nr. 16 1982.
- 64 French 2007, s. 2.
- 65 *Ny Tid* nr. 29. 1977.
- 66 *Orientering* 4. 1953.
- 67 Rossavik 2012, s. 258.
- 68 Ibid., s. 237.
- 69 Marx og Engels 1965, s. 68.
- 70 Furet 1995, s. 494.